

Səbinə SEYİDOVA

BEYNƏLXALQ JURNALİSTİKADA JURNALİSTİN YARADICILIQ
LABARATORİYASI

РЕЗЮМЕ

Журналистика на постсоветском пространстве не просто другая, она кардинально отличается от того, что под ней понимают в мире. В западной журналистике работа журналиста и редакции имеет свои особенности, как *проверка всех фактов, указанных или упомянутых в статье, обязательные подписи к фото материалам, непрекасаемое авторство и др.* Все это создает картинку рабочего стиля западного журналиста, в итоге можно понять как рождаются те или иные жанры в международной журналистике.

Ключевые слова: *Западная журналистика, факты, статья, редакция, читатель*

SUMMARY

Journalism at the post-Soviet space is not just different, it is exactly distinct from the idea of the journalism in the world. In western media journalism has it's own features like fact checking, indefinable authorship, stylebook and etc. All of this creates a picture of the working style of a newsmaker in western media, and it show us how different genres appear on the newspaper pages.

Key words: *western journalism, facts, article, editorial, reader.*

Qərb jurnalistikası haqqında bir çox müəllifin kitabları, məqalələr, seminarların lent yazıları mövcuddur. Bu mövzunu həm internetdə araşdırmaq, həm də mütəmadi baş tutan onlayn, ya da canlı ustad dərslərindən bəhrələnmək olar. Bütün hallarda Qərb jurnalistikasının postsovet məkanındakı jurnalistika ilə üst-üstə düşmədiyini açıq-aydın görmək olar.[1] Dünyada mövcud olan jurnalistika anlayışı ilə postsovet məkanındakı jurnalistika anlayışı arasında ciddi fərqlər var. Bu fərq Aristotel və Platon fəlsəfəsi arasındakı ziddiyəti xatırladır: Platon hesab edirdi ki, dünyanın özəyində ideyalar və bu ideyaların sürdüüyü ideal həyat tərzidir. Bundan kənarında baş verən hər şey dünyanın qeyri-ideal şəkildə əksidir. Aristotel isə ideal dünya və ya dünyaların olduğunu inkar edirdi və elmi istiqamət götürmüşdü. Onun həyata baxışı hazırda Qərbdə olan jurnlaistikanın iş prinsipini xatırladır. Qərb jurnalistikasında dəqiq faktlar

və ideyalar birləşərək vahid fikri əmələ gətirir. Bizim jurnalistikamız isə daha çox abstraktdır və Platonizmə bənzəyir.

Qərb jurnalistikasını daha aydın təsvir etmək üçün tipik qərb jurnalistini nümunə gətirək: Katrin Kalvye Avstriyada yaşayır və «Süddeutsche Zeitung» qəzeti üçün 4 ölkədən material toplayır. Sloveniya, Slovakiya, Ukrayna və Macarıstan. O hər səhər 07:30 da işə başlayır, amma bunun üçün redaksiyaya getməsi şərt deyil. İlk olaraq Katrin 4 ölkəyə aid xəbərləri gözdən keçirir. 08:30-da isə artıq redaktoru ondan material gözləyir. Dedlayn 16:30-da müəyyənləşir, daha sonra qəzet çapa verilir. Əgər onun təqdim etdiyi mövzu bir neçə rubrikanın redaktorunu maraqlandırarsa, demək Katrin artıq bir deyil, bir neçə material yazmalıdır. Odur ki, qərb mediasında jurnalistin gündəlik görməli olduğu iş postsovet məkanının jurnalistləri ilə müqayisədə daha çoxdur, iş prosesi isə daha intensivdir.

Sitat: “Əgər hadisələrin miqyası genişdirsə, bir jurnalist bu haqda 20 yazı da yaza bilər, baxmayaraq ki, bütün bu materialların mövzusu eynidir. (Əsas məqalə, məqaləyə şərh, infoqrafika və s.) Amma bunlar vahid bir materialın hissələri olsalar belə, bu bir jurnalist üçün çox böyük iş həcmidir. Postsovet jurnalistlərinin əksəriyyəti üçün həftəyə bir məqalə yazmaq normal iş tempi hesab olunursa, qərbdə jurnalistin məhsuldarlığı daha yüksəkdir. Bu zaman onun sadəcə nə qədər material çəkdiyi, verdiyi materialın kəmiyyəti önəmli deyil, həm də bu materialları hazırlamaq üçün nə qədər informasiyadan istifadə etdiyi də əhəmiyyətlidir. Qərb qəzetində ən adi məqalə belə faktlarla doludur, adi oxucu bunu görməyə də bilər.”

[2] Beynəlxalq jurnalistikada ən çox istifadə olunan janrlar: xəbər, korespondensiya (analiz xarakterli xəbər), oçerk və şərh ərsəyə gələnə qədər bir sıra labüd proseslərdən keçməlidir. Bunun üçün ən bariz nümunələri yenə də qərb jurnalistika modelində görmək olar. Aşağıda işlədiyi janr və üslubdan asılı olmayaraq hər bir jurnalistin keçdiyi yaradıcılıq prosesini ətraflı göstərməyə çalışacağıq.

Qərb jurnalistlərinin fikrincə məqalənin yazılması ev tikməyə bənzəyir. Çünki hər ikisində təməl və işləyənin peşəkarlığı vacib rol oynayır. Əldə onunan nəticə isə şəhər mənzərəsinə - redaksiyanın üslubuna uyğunlaşmalıdır. Hər bir evin tikilişi kimi hər bir məqalənin yazılması da ideya ilə başlayır. İdeya bəlli olduqdan sonra materialları toplamaq və tikintiyə başlamaq lazımdır. Vacib olan diqqəti konkret mövzuya yönəltmək, mövzu ya da ideyanın əsasını təşkil edən sual ətrafında fokuslanmaqdır. Bəzən jurnalistlər bunu unudur və 15000 sözü olan məqalədə əsas sualın cavabı olmayan çox sayda fakt, məlumat əks olunur. Artıq informasiyanı məhz mövzuda fokuslanmaqla kənarlaşdırmaq mümkündür. Bunun üçün də planın hazırlanması vacibdir. Plan jurnalistin beynində də ola bilər, kağız üzərində də. İlk yazı qaralama xarakteri daşıyır və jurnalist işlədiyi müddətdə tez-tez dəyişiklik və əlavələr edərək yazını hazır vəziyyətə gətirir. Sonda jurnalist özü öz mətnini redaktə edir. Qərb jurnalistləri bu mərhələdə məqaləni silib başdan yazmağa belə hazırdılar. Əsas məqsəd

ideyanı gerçəkləşdirmək və oxucunun marağını cəlb edəcək material ərsəyə gətirməkdir.

Staylbuk (Stylebook) Özünə hörmət edən hər bir xəbər redaksiyasında özünəməxsus staylbuk- tərz dəftəri mövcuddur. Bu yayımlanan xəbərlərin üslubunu müəyyən edən qaydalardır. **Məqalə necə olmalıdır? reklam hansı prinsiplərə görə seçilir və s. suallara stylebookda cavab var.** Təəccübləndirici deyil ki, Assosiated Press in stylebooku hər il yenilənsə də, o jurnalistlər üçün az qalsın müqəddəsdir. **Əgər hər hansı məsələ** qaydalar dəftərçəsində əks olunmayıbsa və mübahisə yaradırsa, “jurnalist ambusmanı”na müraciət etmək olar. Ambusman həm eyni redaksiyanın müəyyən bölmələri arasındakı, həm də müxtəlif KİV-lər arasındakı mübahisəli məsələləri həll edir.

Fakt-çekiinq. (Fact - checking) Qərb jurnalistikasında jurnalistin vaxtının böyük hissəsini faktları yoxlamaq alır. Jurnalistlərdən biri öz təcrübəsini bölüşür: “8 günə yazdığım məqalənin fakt-çekiinqi 3 ay yarım sürdü. Redaksiya az qala yazdığım hər cümlənin təsdiqini istəyirdi. Hətta “çöldə -3 dərəcə soyuq var, qar yağır” cümləsinin belə. Məndən soruşurdular: “Necə sübut edə bilərsiniz ki, hazırda pəncərənin önündə məhz bu görüntü var?” Mən gismeteo saytından onlara link atdım. Cavab gəldi: “Bu linkin sizin pəncərənin önündəki mənzərəyə nə aidiyyatı var?” O zaman pəncərədən şəkil çəkib, hidrometeoroloji məlumatlarla birgə redaksiyaya yolladım. Bütün bunlar 4 aya yaxın vaxtımı aldı.”

Əgər məqalədə hər hansı bir şəxsin ofşor hesabının olduğu deyilsə, həmin adamın bank hesabından müvafiq çıxarışları sübut olaraq göstərmək lazımdır. İstənilən xəbəri yaymazdan öncə bu hadisəni görən, eşidən, ən yaxşı halda onu lentə alan kimisə tapmaq lazımdır. Fakt yoxlanması çox üzücü, uzun amma vacib prosesdir və bəzən ən xırda detalların belə yoxlanması lazım olur. Məsələn Qərb jurnalistləri rusiyalı siyasətçi Aleksey Novalniy haqqında fakt-çekiinq edərkən onun ofisinə zəng edir və burada 4 ayaqlı, oval, yanında cızığı olan stolun olub-olmadığını belə soruşurdular. Fakt çekiinq imkan verir ki, jurnalistin buraxdığı səhvlər minimuma ensin. Amma yenə də yalnışlıqlar qaçınılmazdır. Təəccüblü deyil ki, “The New York Times” qəzetinin ikinci səhifəsində həmişə öncəki buraxılışda yol verilən xətalara düzəlişlər çap olunur. Nəzərə almaq lazımdır ki, jurnalistlər də insandır, onlar da səhv edə bilər, üstəlik jurnalistin informasiya ilə işi çox, bunun üçün isə vaxtı həmişə azdır. Belə bir gərgin şəraitdə bəzən bütün faktları yoxlamaq mümkün olmur. Fakt çekiinq istənilən janrdə və istənilən mətbu orqanı üçün yazılan jurnalist mətninə şamil olunur. İstər xəbər, istərsə də analitik janrlarda jurnalistin irəli sürdüyü hər bir fakt kökündən araşdırılmalı, məlumatın real olduğu təsdiqlənməlidir. Əks halda həm bu məlumatı yayan redaksiya, həm də müəllifi olan jurnalist auditoriyasını və imicini itirə bilər.

Müəlliflik hüququ: Bir çox postsovet jurnalistləri üçün müəllif hüquqları - mücərrəd anlayışdır. Başqasının yazdığı məqaləni, mətni götürüb, bir az əlavələr edib öz adıyla çapa vermək bizim mətbuatda çox asandır. Halbuki ölkə

qanunvericiliyinə görə bu etik normalar çərçivəsindən kənar hərəkət hesab olunur. Qərb jurnalistikasında müəlliflik hüquqları ilə bağlı qanunvericilik jurnalistlərin gündəlik iş həyatında tam əksini tapır. Əgər başqa bir saytın xəbəri redaksiyanı maraqlandırarsa, müəllif saytın məqaləsindən 2 abzas və bu sayta link mütləq şəkildə təqdim olunmalıdır. [3] Foto materiallara da bu qayda şamil olunur. Qərb mətbuatında imzasız fotosəkil tapmaq çətindir. İstər yeni çəkilən, istərsə də arxivdən götürülən fotoların mütləq müəllifi və yerləşdirilmə səbəbi qeyd edilir.

Subyektiv jurnalistika: Qərb mətbuatında 2 fərqli anlayış var. faktlar jurnalistikası və rəy jurnalistikası. Bunların hər biri ilə fərqli redaksiyalar məşğul olur. Ola bilməz ki həm fakt həm də jurnalist rəyi eyni xəbərin içində dərc olunsun. Məsələn hər hansı siyasətçi ilə müsahibə aparılırsa, xəbərlər və faktlar bir məqalədə, müsahibənin gedişi, bununla bağlı jurnalist rəyi isə fərqli bir məqalədə əksini tapır. İkinci məqalədə siyasətçinin danışdığı intonasiyası, onun əhvalı, müsahibə zamanı keçirdiyi hisslər aydınlığa çıxır və bütün bunlar materiala əlavə rəng qatır. Müsahibəni bu rəydan birinci məqalədə - xəbər jurnalistikası vasitəsilə göstərmək mümkün olmazdı.

1,5 milyon tirajlı «The Economist» jurnalında tez-tez tamamlanmayan, imzası olmayan məqalələr görmək olar. İmzasız məqalə çapı bir zamanlar Britaniyada jurnalistika ənənəsinin bir parçası idi. Çünki təzə-təzə jurnal heyəti cəmi bir neçə nəfərdən ibarət olurdu və materialların böyük əksəriyyətini redaktorun özü yazırdı. Bu gün “The Economist” bu ənənəni qoruyan azsaylı jurnallardandır. Amma artıq imzanın olmamasına tək səbəb sadəcə bir neçə mətnin bir redaktor tərəfindən yazılması deyil. Jurnaldakı materialların əksəriyyəti şəxsi fikirlərdən - jurnalist rəylərindən ibarətdir. Buna subyektiv jurnalistika deyirlər. Amma jurnalist rəyinin arxasında kor-koranə fikirlər deyil, mövzu ilə bağlı müxtəlif mənbələrdən əldə olunan məlumat bazası dayanır. Qərb jurnalistləri sadəcə redaksiyada oturub öz fikirlərini qələmə almır, onlar müxtəlif insanlarla görüşür, söhbətlər aparır, məlumat toplayırlar.

Sual cavab – müsahibə. Bizə tanış olan müsahibə tez ərsəyə gələn və jurnaldan minimum zehni fəaliyyət istəyən janrdır. Müsahibəni aldın, diktafondan səsi kağıza köçürdün və sual-cavab formatında oxucuya təqdim etdin. Belə material qəzet və ya jurnalda boşluğu dolduran söz yığını kimidir. Qərb KİV-lərində bu formata nadir hallarda rast gəlmək olar. Çünki burada qəzetin, ya da jurnalın səhifə sayı məhduddur- daha doğrusu kənar təsirlərdən asılıdır. Nəşriyyatlar yalnız reklamdan gələn gəlirə uyğun sayda səhifə çap edə bilirlər. Odur ki, bu səhifələrdə hər bir hərfə ayrılan yer dəyərlidir. Sual-cavab formatı nadir hallarda qərb qəzetlərində istifadə olunur. Bu da adətən hər hansı yeniliklə bağlı olur.

Qərb təcrübəsindəki bu nüanslara getdikcə ətraf ölkələrin jurnalistikasında da rast gəlmək olur. Bu prosesdə xarici KİV-lərlə olan əməkdaşlıq, təcrübə mübadiləsi, təmsilçilik xüsusi rol oynayır. Hazırda Azərbaycanda bir çox xarici kütləvi informasiya vasitələrinin müxbirləri fəaliyyət göstərir. Xarici İşlər Nazirliyinin məlumatına görə, ölkəmizdə “Frans Press”, “Assoşeyted Press”, “Röyter”

informasiya agentliklərinin müxbirləri akkreditasiyadan keçiblər. [4] Eyni zamanda bir sıra Azərbaycan agentlik və telekanallarının da nümayəndələri xarici ölkələrdə fəaliyyət göstərirlər. Bu fakt müxtəlif ölkələrdən olan jurnalistləri tez-tez bir araya gətirir, təcrübələrin mübadiləsinə şərait yaradır.

ƏDƏBİYYAT:

[1] Məmmədov V. Şərif A. Xarici ölkələrin kütləvi informasiya vasitələri. Azərbaycan Nəşriyyatı. Bakı. 1997. səh 255

[2] Olga Svetkova. Reportaj. 2018 (<https://press-club.by/kanspekty/7-fishek-zapadnoy-zhurnalistiki-ot-kati-gorchinskoy>)

[3] Матюхин Ю.П., Никифорова Н.И., Партугимов В.В. Жанры международной журналистики: Учеб. пособие. М. : МГИМО, 1983. 98 с.

[4] Məmmədov S. Azərbaycanın Beynəlxalq Media-Kommunikasiya əlaqələrinin İnkişafı // Tarix və onun problemləri N3. 2013. s 117-121